

Bachelorwerkstuk

Criminaliteit in Twente

Onderzoek naar grensoverschrijdende criminaliteit aan het einde van de 19^e eeuw

15-08-2015

M. Pot

S4206886

Bachelor Geschiedenis

Radboud Universiteit Nijmegen

Dr. A.P.O.O. Janssens, Begeleidster

Contents

Inleiding:	3
Status Quaestionis:	5
De regio Twente en het Nederlandse rechtssysteem:	9
Arrondissementsrechtbank:	10
Analyse van 1880:	11
Analyse van 1890:	13
Vergelijking van de jaren 1880 en 1890:	15
Conclusie:	17
Bibliografie:	19

Inleiding:

Vaak genoeg zie je het voorbijkomen in de media, grensoverschrijdende criminaliteit. A.C. Spapens en C.J.C.F. Fijnaut beschrijven grensoverschrijdende criminaliteit als volgt: 'Grensoverschrijdende criminaliteit betreft ten eerste die gevallen waarin de wet wordt overtreden in land en waarbij ten minste een inwoner van land B betrokken is'.¹ Tegenwoordig is dit meestal druggerelateerd en de overheden van België, Frankrijk, Nederland en Duitsland werken vaak samen om deze criminelen op te sporen. Hoe ging dat er aan toe aan het eind van de negentiende eeuw? Het einde van de negentiende eeuw is een periode van veel veranderingen. De industriële revolutie, wijzigingen in het rechtssysteem, het beschavingsoffensief, de opkomst van het socialisme, allemaal evenementen die invloed hebben op de periode en de bevolking in die tijd.

Ook in Twente heeft dit zijn werking gehad op het alledaagse leven. De textielindustrie kwam er op en dit had tot gevolg dat er een geleidelijke urbanisatie optrad. Maar wat voor invloed heeft dit dan gehad op de criminaliteit in deze regio. Twente is een gebied in Overijssel dat grenst aan Duitsland, met een aantal grote steden als Almelo, Enschede en Hengelo en daar omheen vele middelgrote en kleine dorpjes. Dit onderzoek richt zich op de criminaliteit aan het einde van de negentiende eeuw in de regio Twente die valt onder de jurisdictie van het toenmalig Arrondissement Almelo. Hierbij wordt er een vergelijking gemaakt tussen de jaartallen 1880 en 1890. De onderzoeksvraag luidt dan ook als volgt: Wat was het aandeel van grensoverschrijdende criminaliteit in de regio Twente aan het einde van de negentiende eeuwen hoe is deze te verklaren? Deze vraag zal ik proberen te beantwoorden aan de hand van data uit het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle. Deze instantie bewaart de gerechtelijke archieven van de arrondissementsrechtbank Almelo. Om het aandeel te bepalen zal ik de weeklijsten van de officier van justitie van de jaren 1880 en 1890 doornemen en vervolgens vergelijken. Deze weeklijsten bestaan uit aantekeningen over alle aangeklaagde personen in een jaar en beschrijven wie de persoon was, wat de aanklacht was en welk vonnis daar uit naar voren is gekomen door de rechters. De uitkomsten van deze vergelijking zal ik daarna proberen te verklaren aan de hand van de beschikbare literatuur over deze periode. De keuze voor de regio Twente ligt aan het feit dat ik zelf uit Twente kom en dit voor mij daarom een interessante regio maakt om te onderzoeken. De regio Twente komt daarnaast niet vaak naar voren in wetenschappelijke onderzoeken, terwijl het wel een uiterste interessant gebied is om te onderzoeken, vooral omdat Oost-Overijssel niet dezelfde route heeft bewandeld als bijvoorbeeld de Randstad en er daardoor andere resultaten naar voren kunnen komen. De keuze voor de periode

¹ A.C. Spapens en C.J.C.F. Fijnaut, *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn* (Antwerpen, 2005), 7

eind negentiende eeuw is gemaakt vanwege het feit dat dit een zeer hectische periode was met veel veranderingen. De jaartallen 1880 en 1890 zijn gekozen, omdat er tussen deze twee jaartallen ook nog een verandering in het rechtssysteem plaatsvond, wat het des te interessanter maakte om te bekijken wat dit nou voor invloed heeft gehad op de criminaliteit zelf en het aandeel van buitenlanders hierin.

De onderzoeksvraag is opgedeeld in een aantal deelvragen. Hoe zag de regio Twente er uit aan het einde van de negentiende eeuw en hoe verhiel dit zich tot de rest van Nederland? In dezelfde paragraaf zal ik ook uitweiden over de structuur van het rechtssysteem in Nederland. De tweede deelvraag luidt: Wat was het aandeel van buitenlanders in de criminaliteit van de regio Twente in 1880? Wat was het aandeel van buitenlanders in de criminaliteit van de regio Twente in 1890? Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de jaren 1880 en 1890? Is er een patroon te ontdekken aan de hand van de resultaten en is deze te verklaren? De laatste twee vragen zullen gezamenlijk behandeld worden in het laatste hoofdstuk. Aan de hand van de gegevens uit het Archief van de arrondissementsrechtbank Almelo en bovengenoemde vragen zal ik proberen te achterhalen hoe groot het aandeel was van buitenlanders in de criminaliteit in het grensgebied met Duitsland en hoe dit verklaard kan worden.

Status Quaestionis:

Over grensoverschrijdende criminaliteit wordt maar weinig aandacht besteedt door historici. Degene die hier in mindere mate wel over schrijft is de Duitse historicus Prof. Dr. Karl Härter. In zijn artikel 'Security and cross-border political crime' (2013) beschrijft hij hoe de overheid in de negentiende eeuw zich steeds meer ging bemoeien met de veiligheid van de staat. Hierbij onderscheidt hij 2 soorten veiligheid, interne en externe veiligheid. Externe veiligheid ging over bescherming van de burgers tegen externe factoren. Het had dus meer te maken met oorlog, vrede en het leger. De interne veiligheid gaat hier niet zo zeer om de sociale zekerheid, maar het boog zich in de achttiende en negentiende eeuw meer over de publieke veiligheid. Interne veiligheid ging over het territorium en de soevereiniteit en hierbij werd er vooral gericht op eigendom en de handel. Dit werd bedreigd door een toename van de criminaliteit en grensoverschrijdende criminaliteit viel hier ook onder. Eigenlijk zou je dit kunnen zien als een externe factor, omdat het afkomstig is vanuit het buitenland, maar doordat dit ook een bedreiging vormde voor eigendom en de handel richtte men met de interne veiligheid ook op de grensoverschrijdende criminaliteit. Dit kon je zien door de toename aan grensbewaking en grenscontrole in vele landen, maar ook door politieke maatregelen in de vorm van uitleveringsverdragen en justitiële en politie samenwerking. Volgens Härter waren de staten vooral bezig met de veiligheid binnen de eigen grenzen, maar hij ziet ook in dat er door de beginnende samenwerkingen tussen staten er een klein begin wordt gemaakt aan een soort van transnationale veiligheid.²

Bij de meeste historici die schrijven over de negentiende eeuw ligt de focus op de grote ontwikkelingen in die eeuw, zoals de Industriële revolutie, de verstedelijking of het burgerlijk beschavingsoffensief. Een aantal auteurs houden zich enkel bezig met criminaliteit in de negentiende eeuw gerelateerd aan een van de bovenstaande ontwikkelingen. De Engelse historicus John J. Tobias schrijft over criminaliteit in de negentiende-eeuwse moderniserende samenleving van Engeland. Zijn bevindingen verschillen erg van die van Zehr en Vanhemelrijck op het gebied van economie. Howard Zehr is een Amerikaans criminoloog die onder andere schrijft over criminaliteit en de samenleving in het Duitsland en Frankrijk van de negentiende eeuw. Fernand Vanhemelrijck is Belgisch specialist in de geschiedenis van de criminaliteit en strafrecht en schreef onder meer over de negentiende-eeuwse verarming. In zijn kleine werkje 'pauperisme in de negentiende eeuw' schrijft hij over de grote ontwikkelingen in België, Frankrijk, Duitsland en Engeland. De meeste auteurs zijn het er over

² Karl Härter, 'Security and cross-border political crime: the formation of transnational security regimes in 18th and 19th century Europe' *Historical Social Research* 38 (2013), 96-106, alhier 96-98.

eens dat er in de negentiende eeuw een toename is ontstaan van de criminaliteit. Tobias is het hier niet mee eens. Hij constateert in Engeland een afname van criminaliteit op de lange termijn in negentiende eeuw. Daarnaast is hij van mening dat criminaliteit en schommelingen in de economie niet samenhangen.³ Vanhemelrijck en Zehr vinden dat dit wel het geval was. Volgens Vanhemelrijck maakte de criminaliteit aan het einde van de negentiende eeuw ook een modernisering door van pre-stedelijk naar modern-stedelijk. Eerder waren er dorpsradities die een informele sociale controle uitoefenden op de bevolking in de kleine gemeenschappen. Er waren daarnaast wel grote behoeften, maar juist minder hoge verwachtingen. Volgens Vanhemelrijck bepaalt de verwachting meer dan de behoefte of men overgaat naar criminaliteit. De industrialisatie en daarmee de verstedelijking zorgden voor hogere verwachtingen, lagere sociale controle en betere mogelijkheden tot bijvoorbeeld diefstal. Velen werden teleurgesteld door het zware werk en de slechte behuizing. De kloof tussen verwachting en wat daadwerkelijk bereikt werd, zorgde volgens hem voor een verhoogde diefstal en geweld.⁴

Howard Zehr sluit zich hier bij aan. Hij beweert dat de criminaliteit toenam door de eerste kennismaking van vele sociale groepen met het stedelijke leven.⁵ Zehr gaat ook in op het onderzoek van Tobias over Engeland. Hij geeft toe dat Engeland en het Europese vasteland een verschillende ontwikkeling kan hebben doorgemaakt, maar noemt de methode van Tobias impressionistisch.⁶ Tobias werkt namelijk vooral met literaire bronnen en maakt geen onderscheid tussen verschillende soorten misdaad, daar waar Zehr en Vanhemelrijck met kwantitatieve bronnen werken en een duidelijk verschil zien tussen criminaliteit gericht op de persoon (geweld) en criminaliteit gericht op goederen (diefstal). Volgens Zehr moeten de resultaten en de conclusie van Tobias als voorlopig beschouwd worden.⁷

De Amerikaanse historicus Roger Lane heeft een andere visie op dit debat. Hij stelt namelijk dat de samenhang tussen de Industriële Revolutie en de opkomst van de moderne stad een mythe is.⁸ Lane ziet de mythe als een eenvoudig syllogisme die bestaat uit 2 premisses en een conclusie. De

³ John J. Tobias, *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century* (Londen, 1972) 283-295.

⁴ Fernand Vanhemelrijck, *Pauperisme in de negentiende eeuw* (Kampen, 1979) 10-11.

⁵ Howard Zehr, *Crime and the development of modern society: Patterns of criminality in nineteenth century Germany and France* (Londen, 1976), 57-60

⁶ *Ibidem*, 141

⁷ *Ibidem*, 140-141.

⁸ Roger Lane, 'Crime and the Industrial Revolution: British and American Views', *Journal of Social History* 7, no. 03 (1974) 287-303, alhier 296.

eerste premisse stelt dat de moderne stad een product is van de Industriële Revolutie. De tweede premisse stelt dat de groei van de moderne stad samen gaat met een enorme groei in de criminaliteit. Volgend uit deze twee premissen zou je kunnen stellen dat de Industriële Revolutie ervoor heeft gezorgd dat er een toename van de criminaliteit heeft plaats gevonden. Lane is juist kritisch over de kwantitatieve analyses van verscheidene historici over de negentiende-eeuwse criminaliteit. Hij vindt dat de twee premissen niet juist zijn en de conclusie daardoor ook niet. Hij ziet net als Tobias in de negentiende eeuw op de lange termijn juist een daling in de criminaliteit. Daarnaast vindt hij dus dat de verstedelijking geen product is van de Industriële Revolutie en dat deze gedachte voortkomt uit zwakke kwantitatieve analyses.⁹

Clive Emsley, Britse historicus en criminoloog, is het niet zozeer eens met Lane, maar ziet wel degelijk in dat er enkele valkuilen zijn aan het werken met kwantitatieve gegevens. Hij wijst er bijvoorbeeld op dat een toename van de criminaliteit in de statistieken niet meteen hoeft te betekenen dat er daadwerkelijk een stijging heeft plaats gevonden in de hoeveelheid criminaliteit. Emsley ontkent niet dat schommelingen in de economie en criminaliteit samenhangen, maar is van mening dat de sociale orde in een periode veel meer gerelateerd is aan de misdaadcijfers. Emsley legt uit dat meer aandacht voor criminaliteit van de overheid of de media er voor kan zorgen dat ook meer mensen in de samenleving criminaliteit zullen zien als een probleem. Dit, op zijn beurt, kan er voor zorgen dat meer mensen kleine overtredingen aangeven en er zodoende een stijging lijkt te zijn in het aantal misdaden. In sommige gevallen hoeft dus helemaal niet zo te zijn geweest dat er sprake was van een toe- of afname. Het kan ook andersom beredeneerd worden. De overheid en media kunnen bijvoorbeeld ook melden dat politie en justitie de strijd met criminelen aan het winnen zijn. Dit kan ervoor zorgen dat de bevolking een veiliger gevoel krijgt en zodoende zich minder druk maken over misdaad. Kleine overtredingen zullen dan wellicht niet gemeld worden en in dat geval zullen de cijfers over misdaad ook daadwerkelijk dalen.¹⁰ Howard Zehr's visie sluit hier enigszins op aan. Hij stelt dat hoe meer sociale spanning er in de samenleving is, bijvoorbeeld aangewakkerd door de media en de overheid, hoe meer geweldsdelicten er voorkomen in de samenleving. Hij ziet sociale spanning dus als een index voor gewelddadige criminaliteit.¹¹

Naast verschillende opvattingen over de invloed van de Industriële Revolutie en de opkomende verstedelijking is er ook nog een verschil in opvattingen over de termen misdaad en misdadiger. Tobias beweert dat het gebruik van het woord misdaad in de negentiende eeuw net zo

⁹ Ibidem, 296-297.

¹⁰ Clive Emsley, *Crime and society in England 1750-1900* (Harlow, 1987) 299-300.

¹¹ Zehr, *Crime and the development of modern society*, 91-94.

losjes gebruikt werd als tegenwoordig en dat een eenduidige definitie van het woord erg lastig te vinden is. Toch hadden de mensen volgens Tobias in de negentiende eeuw een redelijk definitief beeld wanneer men aan misdaad dacht. Tobias zegt hierover het volgende: 'When they spoke of 'criminals' they meant the class which lived a life of its own separate of the rest of the community, members of which were usually easily distinguished by their clothes and habits and lived wholly or largely on the proceeds of crime.' Volgens Tobias betekent dit dat de mensen mishandelingen en openbare dronkenschap niet echt zagen als misdaad. Onder misdaad vielen enkel de handelingen van mensen die een misdadig leven leidden.¹²

Ook Emsley vertelt dat er geen definitie van de term misdaad bestaat die iedereen tevreden stelt. De meest simpele definitie van misdaad is volgens Emsley de volgende: 'Behaviour which violates the criminal law, behaviour which if detected, would lead to prosecution in a court of law or summarily before an accredited agent of law enforcement.'¹³ Deze definitie levert echter problemen op volgens Emsley. Hierbij komt Emsley met hetzelfde standpunt als Tobias over bepaalde daden die de mensen niet zagen als misdaad. Emsley gaat echter verder en beweert dat er ook mensen waren die niet eens beseften dat zij een misdaad begingen. Deze mensen deden enkel wat zij nodig achtten om te overleven. Wanneer zij bijvoorbeeld water stolen, zagen zij dit niet als een overtreding. Zij zagen water als een menselijk recht en een noodzakelijk goed om te overleven. Mensen die bijvoorbeeld stroopten, drank stookten en bepaalde waren smokkelden, zagen zichzelf niet als misdadiger.¹⁴

Er bestaan dus meerdere visies op criminaliteit in de negentiende eeuw. Daarnaast zijn er meerdere methodes om deze periode te analyseren. De regio Twente verschilt enorm veel van de industrialiserende landen die zijn onderzocht door bovenstaande wetenschappers. Mijn verwachting is dat de hoeveelheid geregistreerde criminaliteit op het platteland niet zal onderdoen voor die van in de stad. Dit komt vooral doordat de verstedelijking in het gebied niet enorm groot is geweest, maar geleidelijk plaats vond. Met betrekking tot mijn onderzoeksvraag verwacht ik dat de grensoverschrijdende criminaliteit vooral voorkwam in het grensgebied met Duitsland. Ten aanzien van de term misdaad, zal ik de eerst genoemde simpele definitie Emsley over misdaad hanteren, omdat deze de meeste voordelen oplevert bij het doen van onderzoek.

¹² Tobias, *Crime and industrial society*, 14.

¹³ Emsley, *Crime and society*, 2.

¹⁴ Ibidem, 3.

De regio Twente en het Nederlandse rechtssysteem:

Gelderland, Drenthe en Overijssel, en daarmee de regio Twente, maakten een heel andere ontwikkeling door dan de Randstad. Tegenwoordig is het verschil tussen Oost- en West-Nederland niet heel groot meer, maar dit was eeuwen geleden heel anders. Sinds de gouden eeuw begonnen de boeren in het westen zich al te specialiseren in bepaalde landbouwproducten als zuivel, vlas en eieren. Deze werden geproduceerd voor de markt, terwijl men zich in die tijd in Oost-Nederland vooral bezig hield met zelfvoorziening. Door de grote economische groei in het westen, wist deze regio heel veel immigranten aan te trekken. Aan het einde van de 17^e eeuw, toen de groei begon te minderen, begon in het oosten juist de bevolking te groeien, echter zonder groei van de welvaart. Ook ging deze ontwikkeling niet gepaard met een groei van de urbanisatie in Oost-Nederland. Doordat de welvaart niet toenam in het oosten, zorgde de bevolkingsgroei juist voor moeilijkheden. Hierdoor gingen steeds meer mensen zich ook bezig houden met thuisnijverheid. Zowel Oost- als West-Nederland hadden te kampen met de economische stagnatie in de achttiende eeuw. In het oosten zorgde vooral het tekort aan mest, noodzakelijk voor de minder vruchtbare zandgrond, voor een minder snelle productiegroei in de landbouwsector.

Desalniettemin wist men in het oosten een flinke vergroting van de landbouwproductiviteit te bewerkstelligen in het begin van de negentiende eeuw. Dit kwam vooral door de vergrote arbeidsinzet, maar ook door de uitbreiding van de veestapel en daarmee een verhoogde mestproductie.¹⁵ In de periode 1840-1870 maakte Nederland een moeilijke periode door, terwijl de landen er om heen juist industrialiseren en groeien. De landbouw in Nederland was een uitzondering. Door de voedseltekorten, veroorzaakt door de landbouwcrises in 1845 en 1855, werden de voedselprijzen omhoog gedreven. Dit tekort aan voedsel zorgde voor een verhoogde export van Nederlandse landbouwproducten. Ook de dienstensector was een uitzondering, vooral door de verhoogde doorvoer van producten via Nederland naar het industrialiserende Duitsland.¹⁶ Halverwege de jaren '80 van de negentiende eeuw begon ook de landbouw te stagneren. De agrarische crisis zorgde nu juist voor veel concurrentie van producten uit de Verenigde Staten. De lagere prijzen van de producten zorgde voor een toenemende armoede op het platteland in Nederland. De crisis had veel meer invloed op de landbouw in Oost-Nederland, omdat de

¹⁵ Wantje Fritschy en Leo Douw, *Oost-Nederland in de negentiende eeuw: Het moderniseringsproces in Drenthe, Overijssel en Gelderland* (Amsterdam, 1988), 7-12.

¹⁶ Jan Luiten van Zanden en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914: Staat, instituties en economische ontwikkeling* (Meppel, 2000), 237-248.

specialisatie in het westen al vrij vroeg voor een modernisering had gezorgd. Dit zorgde er ook voor dat de landbouw in het westen beter bestand was tegen moeilijke tijden.¹⁷

Arrondissementsrechtbank:

In 1880 was het strafrecht nog geregeld in de Code Pénal, het Franse strafrechtssysteem dat in 1810 werd ingevoerd toen Nederland nog in Franse handen was. De tekortkomingen van de Code Pénal waren al langer een onderwerp van gesprek en uiteindelijk na een aantal wetswijzigingen dat de Code Pénal moesten aanvullen, kwam er in 1886 pas echt verandering in met de invoering van het Wetboek van Strafrecht. In 1876 werd de verdeling van rechtbanken op de schop gegooid. Er kwamen vijf regionale gerechtshoven en Overijssel, waar het arrondissement Almelo, Deventer en Zwolle onder vielen, viel samen met Gelderland onder het rechtsgebied van het gerechtshof Arnhem. Voor 1886 waren de strafbare feiten opgedeeld in 3 categorieën: misdaad, wanbedrijven en overtreding. De arrondissementsrechtbanken namen de wanbedrijven voor hun rekening. Na 1886, met de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht, kwam hier verandering in. Er werd nu alleen nog maar onderscheid gemaakt tussen misdrijven en overtredingen. De misdrijven kwam vanaf toen voor de rekening van de arrondissementsbanken.¹⁸

¹⁷ Zegen Willem Sneller en Jan Pieter Bakker, *Geschiedenis van den Nederlandschen landbouw 1795-1940* (Groningen, 1943), 83-124

¹⁸ Historisch Centrum Overijssel, 'De geschiedenis van de arrondissementsrechtbank' (versie 28 februari 2013) <<http://www.historischcentrumoverijssel.nl/doorzoek-de-collecties/archieven?mivast=141&mizig=210&miadt=141&micode=0106&milang=nl&miview=inv2#inv3t1>> [geraadpleegd op 16-06-2015].

Analyse van 1880:

De gebruikte weeklijsten van de arrondissementsrechtbank Almelo staan vol met informatie. De volgende zaken werden allemaal vermeld in de weeklijsten: naam, sekse, leeftijd, woonplaats(soms ook de geboorteplaats), de plaats waar het misdrijf had plaatsgevonden, de aard van het delict, het vonnis en nog eventuele op- of aanmerkingen van de griffier. Met behulp van programma's als Microsoft Excel en SPSS kan er een ongelooflijke hoeveelheid informatie verzameld worden over de criminaliteit in de jaartallen.

In de weeklijsten van 1880 komen in totaal 795 geregistreerde misdrijven voor. De meest voorkomende misdaden zijn: mishandeling (41%), diefstal (17%), huisvredebreuk (5%), frauduleuze invoer en vervoer van producten uit Duitsland (7%), geweld tegen en belediging van ambtenaren in functie (5%) en laster (3%). Daarnaast waren er nog ontzettend veel andere soorten misdrijven die maar heel spaarzaam voorkwamen in 1880. In totaal waren er 51 verschillende soorten delicten dat jaar. De gemiddelde leeftijd van de misdadigers was 32,12. De jeugd, dat wil zeggen 18 jaar of jonger, maakte 13% uit van het totaal aan aangeklaagden. De grote meerderheid van de misdadigers in 1880 bestond uit mannen (88%), tegenover 12% vrouwelijke misdadigers. De meest voorkomende beroepen onder de misdadigers waren: arbeider (14%), fabrieksarbeider (18%), landbouwer (21%), kooplied (4%). Daarnaast waren er van 11 aangeklaagden geen gegevens bekend over het beroep en 48 mensen waren werkloos (7%). In Almelo, Enschede en Lonneker kwamen relatief gezien de meeste misdaden voor. In totaal vonden er in 1880 in de regio Twente in 80 plaatsen misdrijven plaats.

In 1880 waren er in totaal slechts 12 Duitsers opgepakt die de grens overstaken en een misdrijf te pleegden. Dit is slechts 1,5% van het totaal aan misdrijven in Twente. Van deze grensoverstekers waren er twee tappers, een metselaar, een tuinman, een zogenaamde wonderdoener, een fabrieksarbeider, een arbeider, een landbouwer en een werkloze. Van twee van hen was er geen beroep bekend. De gemiddelde leeftijd was 31,22 jaar. Het aandeel van de jeugd besloeg 17% onder de buitenlanders. Ook bij de buitenlanders was het overgrote gedeelte mannelijk (92%) en slechts 8% was van het vrouwelijk geslacht. De misdaden bestonden uit diefstal (50%), mishandeling (16%), frauduleuze vervoer van producten (25%) en onbevoegd geneeskunde uitvoeren (8%). Van de buitenlanders was de helft dakloos, de andere helft was woonachtig in Duitse steden en dorpen. De buitenlanders staken niet heel ver de grens over om hun wandaad te begaan. Driekwart van de misdaden vonden vlak over de grens plaats in steden en dorpen als Enschede, Lonneker, Denekamp, Lossen en Bruinehaar (Vriezenveen).

Wanneer je naar de behandeling van de criminelen kijkt, zijn er een aantal verschillen op te

merken. Van de Nederlandse overtreeders werd 60% veroordeeld, terwijl de buitenlanders in 91% van de gevallen werd veroordeeld tot een celstraf of boete. Van de buitenlanders werden er slechts 9% van de gevallen niet veroordeeld wegens gebrek aan bewijs. Bij de Nederlandse criminelen werd 30% van de gevallen niet veroordeeld wegens gebrek aan bewijs of doordat het geen strafbaar feit was volgens het wetboek van strafrecht wat in die tijd nog de Code Pénal was.¹⁹

¹⁹ "Weeklijsten", registers van strafzaken met vermelding van de zittingen met eis en uitspraak en van seponering, Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Arrondissementsrechtbank en Parket van de Officier van Justitie te Almelo, Archief van het parket van de officier van justitie, inventarisnr. 1366.

Analyse van 1890:

In de weeklijsten van 1890 komen slechts 624 behandelde zaken voor. Ook de andere cijfers verschillen nogal met die van de weeklijsten van 1880. Hierover later meer in de vergelijking tussen de jaartallen.

De meest voorkomende misdrijven in 1890 zijn: Mishandeling (41%), diefstal (15%), zaakbeschadiging (7%), huisvredebreuk (5%), frauduleuze invoer en vervoer van goederen (4%) en geweld en belediging van ambtenaren in functie (10%). Ook in 1890 zijn er talloze misdrijven die maar een enkele keer voorkomen. Het gaat hier om 37 verschillende soorten delicten. De gemiddelde leeftijd van de criminelen in 1890 was 30,42 jaar. Het percentage jeugddelinquenten bedroeg 13,62%. 91% van de misdadigers was man, tegenover 9% vrouwelijke overtreeders. De meest voorkomende beroepen onder misdadigers in 1890 waren: fabrieksarbeiders (20%), arbeiders (16%), landbouwers (14%) en kooplieden (5%). Van 59 onder hen was niet bekend wel beroep zij uitvoerden en 25 personen waren werkloos (4%). In Enschede, Almelo, Tubbergen, Hengelo, Wierden, Losser en Rijssen kwamen percentueel gezien de meeste misdaden voor. In totaal zijn er in 44 plaatsen misdaden gepleegd volgens de weeklijsten van de arrondissementsrechtbank Almelo.

Het totale aantal buitenlanders in 1890 die de Duits-Nederlandse grens overstaken bedroeg veertien. Dit was slechts 2,25% van het totaal aan misdrijven. Van de veertien buitenlanders waren er vier kooplieden, twee arbeider, twee fabrieksarbeider, een polderwerker, een bakkersknecht, een papierventer en een houthakker. Twee van de buitenlandse misdadigers waren werkloos. De gemiddelde leeftijd bedroeg 26,43 jaar. 7% van de geregistreerde criminelen viel te kwalificeren als jeugd. Het waren daarnaast dit keer alleen maar mannen die vanuit Duitsland Nederland in kwamen. De meest voorkomende misdaad was diefstal en daarnaast was er ook sprake van bedelarij, wederspanning (gewelddadigheid tegen ambtenaren in functie), meineed, frauduleuze invoer van producten, mishandeling en zaakbeschadiging. Zes van de veertien mannen was dakloos en de overige acht woonden in dorpen en steden vlak over de grens. In 1890 was het niet zo dat het overgrote deel van de misdaden door buitenlanders gepleegd werd vlak over de grens. Slechts in zes van de veertien gevallen bleek het misdrijf net over de grens gepleegd te zijn. Vooral Almelo en Hengelo waren in 1890 doelwit van de buitenlandse criminelen.

Ook de behandeling van de buitenlandse criminelen lijkt te verschillen ten aanzien van de Nederlandse. 86% van de buitenlanders werden veroordeeld tot een celstraf of geldboete tegenover

72% van de Nederlandse misdadigers. De overige 14% van de buitenlandse criminelen werd niet vervolgd door gebrek aan bewijs. Bij de Nederlanders ging dit om 15% van het totaal. ²⁰²¹

²⁰ "Weeklijsten", registers van strafzaken met vermelding van de zittingen met eis en uitspraak en van seponering, Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Arrondissementsrechtbank en Parket van de Officier van Justitie te Almelo, Archief van het parket van de officier van justitie, inventarisnr. 1368.

²¹ "Weeklijsten", registers van strafzaken met vermelding van de zittingen met eis en uitspraak en van seponering, Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Arrondissementsrechtbank en Parket van de Officier van Justitie te Almelo, Archief van het parket van de officier van justitie, inventarisnr. 1369.

Vergelijking van de jaren 1880 en 1890:

De voorgaande twee hoofdstukken waren meer opsommingen van gegevens over de criminaliteit. In dit hoofdstuk zal ik proberen de veranderingen in de loop der jaren te verklaren. Eerst zal er gekeken worden naar de hoeveelheid geregistreerde criminaliteit en de veranderingen daarin. Daarna zal er specifiek gekeken worden naar de veranderingen ten opzichte van de grensoverschrijdende criminaliteit.

Een van de zaken die als eerste opvalt, is dat de criminaliteit gedaald is met ongeveer 20% in tien jaar tijd. Zoals ik al aangaf in de status quaestionis is dit wellicht een valkuil. Emsley gaf aan dat een verhoogde media- en overheidsaandacht voor de misdaad voor een daling of stijging in de misdaadcijfers kan zorgen. In Nederland waren er in 1886 wetswijzigingen doorgevoerd. De media- en overheidsaandacht voor dit onderwerp kan ervoor hebben gezorgd dat de bevolking zich veiliger voelde met de invoering van een nieuw Wetboek der Strafrecht. Hierdoor kan het zo zijn dat er in de periode na 1886 minder mensen ook daadwerkelijk aangifte hebben gedaan en er daardoor minder mensen zijn aangeklaagd. Het hoeft dus niet te betekenen dat de daadwerkelijke criminaliteit in die periode ook echt gedaald is.

De invoering van het Wetboek van Strafrecht kan ook invloed hebben gehad op andere misdaadcijfers. Het ziet ernaar uit dat de invoering ervoor heeft gezorgd dat er meer misdadigers zijn veroordeeld en er minder zijn vrijgesproken. Het aantal veroordelingen steeg namelijk met 12% en het aantal personen dat niet veroordeeld werd, ofwel door gebrek aan bewijs of doordat een bepaalde misdaad nog niet opgenomen was in de Code Pénal als strafbaar, verminderde met 15%. Ook het aantal vrijspraken is toegenomen met 3%, wat dus wil zeggen dat het nieuwe Wetboek niet wezenlijk strenger was geworden dan voorheen.

Qua type delict en beroep is er echter maar weinig verandering opgetreden in 10 jaar tijd. De meest voorkomende misdaden waren in beide jaartallen mishandeling, diefstal, geweld tegen en belediging van ambtenaren in functie, huisvredebreuk en frauduleuze invoer en vervoer van producten. Beroepen als arbeider, landbouwer, fabrieksarbeider en kooplied waren in beide jaren het meest vertegenwoordigd in de misdaadcijfers. De jeugdcriminaliteit was in tien jaar met bijna 1% gestegen. Nogal opmerkelijk aangezien er in die tijd een steeds grotere aandacht kwam voor scholing van kinderen. Over de werkloosheid onder criminelen valt eigenlijk maar weinig te zeggen. Op het eerste oog lijkt de werkloosheid te zijn gedaald met 2%, maar er zijn in beide jaartallen opmerkelijk veel gevallen waarvan er niet bekend is of zij werkten of niet.

Het is ook interessant om te bekijken hoeveel criminaliteit er in de steden en in de landbouw

plaatsvond, aangezien veel auteurs beweren dat industrialisatie gepaard ging met een vergrote verstedelijking en een overgang van misdaad op het platteland naar misdaad in de stad. Is dit ook het geval in Twente aan het einde van de negentiende eeuw. In 1880 waren er in Overijssel maar een aantal plaatsen dat daadwerkelijk stadsrechten hadden verkregen van Koning Willem I aan het begin van de eeuw. Dit waren Deventer, Kampen, Zwolle, Almelo, Delden, Diepenheim, Enschede, Genemuiden, Goor, Grafhorst, Gramsbergen, Harderberg, Hasselt, Oldenzaal, Ommen, Ootmarsum, Rijssen, Steenwijk, Vollenhove en Wilsum.²² Wanneer je enkel naar de stadsrechten kijkt zou het percentage van delicten in de steden van 26% in 1880 gestegen zijn naar 39% in 1890. Deze cijfers zijn echter nogal twijfelachtig. Het lijkt aannemelijker dat beide cijfers hoger liggen. De plaatsen die stadsrecht kregen zijn namelijk persoonlijk door koning Willem I gekozen. Dit had niets te maken met de grootte van de stad. Er waren dus vele plaatsen aan het eind van de 19^e eeuw die groter waren dan de officiële steden, maar niet zo gekwalificeerd waren. Er valt dus moeilijk te zeggen over of er meer criminaliteit in de steden of op het platteland plaatsvond. Wanneer je puur kijkt naar stadsrechten, zou dus in 1890 nog steeds het merendeel van de criminaliteit op het platteland afspelen. Daarnaast waren er in 1880 delicten gepleegd in 80 verschillende dorpen en steden. Dit aantal is afgelopen in 1890 tot 44 verschillende plaatsen, waarbij de meeste steden nog steeds behoren tot de lijst met plaatsen waarin misdaden gepleegd zijn. Ook dit kan wijzen op een verhoogd hoeveelheid criminaliteit in de steden. Gezien de langzame industrialisatie in Twente zou dit in principe niet als verrassing gezien hoeven te worden.

Zoals gezegd was het aandeel buitenlanders in beide jaren beduidend laag, slechts 1,5% en 2,25% van het totaal in de misdaad. Wellicht is dit te verklaren aan de hand van de industrialisatie in Nederland en Duitsland. In Nederland had de industrialisatie een erg lange aanloop nodig, terwijl in Duitsland in een stoomtreinvaart geïndustrialiseerd werd. Wat vooral interessant is om te zien is dat de buitenlandse criminelen een veel hoger percentage werklozen en daklozen vertoonden dan de Nederlanders. Waarschijnlijk was er meer werk te vinden in Duitsland in deze periode, maar het feit dat er meer daklozen waren onder de Duitse criminelen verklaard misschien waarom zij naar Nederland kwamen. Wellicht waren de meesten op zoek naar werk om zich te voorzien van onderdak en voedsel. Het falen hierin kan een reden zijn voor het vervallen in de criminaliteit. Deze verklaring sluit ook aan bij het feit dat er niet alleen vlak over de grens werd geopereerd door de Duitse misdadigers. In 1890 is dit het meest opvallend, aangezien meer dan de helft van de plaatsen waarin het delict plaatsvond verder landinwaarts was.

²² Auke van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen: Achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Amsterdam, 2010) 19-21

Conclusie:

Aan het begin van dit bachelor onderzoek had ik twee verwachtingen geformuleerd in mijn status quaestionis. De eerste verwachting was dat het aandeel van de criminaliteit in de landbouw niet zou onderdoen voor die van de stad. Hoewel dit niet met zekerheid valt te bepalen, is deze verwachting wel uitgekomen. Doordat Twente in een rustig tempo begon te industrialiseren, verliep de verstedelijking ook gestaag. Dit zorgde ervoor dat het overgrote deel van de misdrijven werden gepleegd op het platteland. De tweede verwachting was dat ik vooral veel buitenlandse criminaliteit vlak over de grens verwachtte. Die tweede verwachting is maar gedeeltelijk uitgekomen. In 1880 werden de meeste misdrijven door buitenlander vlak over de grens gepleegd. In 1890 was hier echter geen sprake van. De meeste misdrijven kwamen voor verder landinwaarts in plaatsen als Almelo en Hengelo.

Terugkomend op mijn onderzoeksvraag: Wat was het aandeel van grensoverschrijdende criminaliteit in de regio Twente aan het einde van de negentiende eeuw hoe is deze te verklaren? Het aandeel van de buitenlanders in de regio steeg weliswaar aan het eind van de negentiende eeuw, maar waren in beide jaren ontzettend laag. Waarschijnlijk komt dit doordat er in Duitsland in die periode een sterke industrialisering was, die voor veel werkgelegenheid zorgde. De Duitsers die ondanks de betere situatie in Duitsland toch naar Nederland kwamen, waren waarschijnlijk toch op zoek naar werk en een woonplaats in de steeds groter wordende textielindustrie in Twente. Een deel zag wellicht een kans om economisch gewin te behalen door bijvoorbeeld het invoeren van producten vanuit Duitsland.

Criminaliteit in grensgebieden is een uitermate interessant onderzoeksgebied. Echter moet je wel voor ogen hebben wat je hiermee wil bereiken. Daarnaast is het tijdvak waarin het onderzoek moet plaatsvinden waarschijnlijk een van de belangrijkste keuzes. Er zijn op dit moment geen cijfers voor handen die laten zien hoe het in andere jaren gesteld was met de hoeveelheid geregistreerde misdaad van buitenlanders in Nederland. Ook hiervoor zal je net als in dit bachelor werkstuk de archieven door moeten nemen om aan de cijfers te komen. Ik denk echter wel dat de keuze voor het einde van de negentiende eeuw wellicht een te vluchtige is geweest. Voor toekomstig onderzoek op dit gebied is het dan ook belangrijk dat beide landen worden onderzocht. Er moet namelijk wel reden zijn voor mensen in het andere land om hun toevlucht te doen naar Nederland. Daarnaast lijkt het me een goed idee om bij toekomstig onderzoek ook het andere land te betrekken. Waren er ook Nederlanders die naar Duitsland gingen om misdrijven te plegen? Of om het anders te stellen, waren er Nederlanders die door werkloosheid hun toevlucht zochten in Duitsland en daarna wellicht in de

misdaad beland zijn?

Naast de hiervoor benoemde problemen was het ook vooral lastig in dit onderzoek om zaken met zekerheid vast te stellen. Er zaten vele gaten in de gegevens van de archieven. Wellicht was het wel mogelijk om deze gaten te dichten met een veel diepgaander onderzoek, hierbij moet je denken aan het opzoeken van de processen verbaal en onderzoek naar geboorteregisters en dergelijk, maar dit lijkt me in het tijdsbestek van een half jaar onmogelijke taak.

Bibliografie:

Manuscripten:

"Weeklijsten", registers van strafzaken met vermelding van de zittingen met eis en uitspraak en van seponering, Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Arrondissementsrechtbank en Parket van de Officier van Justitie te Almelo, Archief van het parket van de officier van justitie, inventarisnr. 1366.

"Weeklijsten", registers van strafzaken met vermelding van de zittingen met eis en uitspraak en van seponering, Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Arrondissementsrechtbank en Parket van de Officier van Justitie te Almelo, Archief van het parket van de officier van justitie, inventarisnr. 1368.

"Weeklijsten", registers van strafzaken met vermelding van de zittingen met eis en uitspraak en van seponering, Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, Arrondissementsrechtbank en Parket van de Officier van Justitie te Almelo, Archief van het parket van de officier van justitie, inventarisnr. 1369.

Literatuur:

Emsley, Clive, *Crime and society in England 1750-1900* (Harlow, 1987)

Fritschy, Wantje en Leo Douw (red.), *Oost-Nederland in de negentiende eeuw: Het moderniseringsproces in Drenthe, Overijssel en Gelderland* (Amsterdam, 1988)

Lane, Roger, 'Crime and the Industrial Revolution: British and American Views', *Journal of Social History* 7, no. 03 (1974) 287-303

Luiten van Zanden, Jan en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914: Staat, instituties en economische ontwikkeling* (Meppel, 2000)

Spapens, A.C. en C.J.C.F. Fijnaut, *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn* (Antwerpen, 2005)

Tobias, John J., *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century* (Londen, 1972)

Vanhemelrijck, Fernand, *Pauperisme in de negentiende eeuw* (Kapellen, 1979)

Van der Woud, Auke, *Koninkrijk volsloppen: Achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Amsterdam, 2010)

Zehr, Howard, *Crime and the development of modern society: Patterns of criminality in nineteenth century Germany and France* (Londen, 1976)